

Шкільна компетентнісна освіта: варіативність підходів

А. П. Хом'як, доцент кафедри прикладної лінгвістики

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

П. А. Клиш, доцент кафедри педагогіки і психології Волинського

інституту післядипломної педагогічної освіти

Зміна освітньої парадигми (на основі знань, умінь і навичок до ключових компетентностей) є теоретично і практично визнаною суттю модернізації сучасної освіти. Йдеться про компетентнісний підхід, суть якого полягає у вивченні та аналізі потреб суспільства в цілому та шкільної молоді зокрема; синтезі новацій з набуттям класичної світової та української педагогіки; виробленні результативних методів, технологій для досягнення головної мети – формування в учнів ключових компетентностей. Завдання статті провести теоретичний аналіз розвитку компетентнісної ідеї в освіті, розкрити суть і зміст поняття “компетентність”.

Ключові слова: компетентність, компетентнісний підхід, освітня компетентність.

Хомяк А. П., Клиш П. А. Школьное компетентное образование: вариативность подходов.

Смена образовательной парадигмы (на основании знаний, умений и навыков к ключевым компетентностям) есть теоретически и практически признаной сущностью модернизации современного образования. Речь идет о компетентностном подходе, суть которого состоит в изучении и анализе потребностей общества в целом и школьной молодежи в частности; синтезе новаций с приобретением классической мировой и украинской педагогики; выработке результативных методов, технологий для достижения главной цели – формирования у учащихся ключевых компетентностей. Задача статьи провести теоретический анализ развития компетентностной идеи в образовании, раскрыть суть и содержание понятия “компетентность”.

Ключевые слова: компетентность, компетентностный подход,

образовательная компетентность.

A. P. Khomyak, P. A. Klish School competence education: variability of approaches.

Changing the educational paradigm (based on knowledge, skills and habits of key competencies) is theoretically and practically considered to be the core of present-day education. It is a question of the competence approach, the essence of which is the study and analysis of the society needs on the whole and school youth in particular; synthesis of innovations with the acquisition of the classical world and Ukrainian pedagogy; working-out the efficient methods, techniques in order to achieve the main goal – the formation of key competencies in pupils. The aim of the article is to make a theoretical research of the competence idea development in education, to reveal the contents of the notion “competence”.

Key words: competence, competence approach, educational competence.

Постановка проблеми. Держава і провайдери освіти скеровують свої зусилля на досягнення економічної й соціальної ефективності освіти як головного чинника успішної соціалізації. Тому вагомими в оцінюванні якості освіти і проведенні її порівняння поміж різними навчально-виховними закладами стають кінцеві результати навчання. Це потребує розроблення вимог до самих результатів, які раніше формулювалися через такі поняття, як знання, уміння, навички. Нині цей перелік вважається недостатнім, обмеженим, його доповнюють набором компетентностей, які фактично характеризують різноманітну, значно ширшу реалізаційну здатність особистості. Перехід на компетентнісну модель освіти розглядається як підґрунтя для формування ключових компетентностей.

Завданням статті є проведення теоретичного аналізу розвитку компетентнісної ідеї в освіті, розкриття суті та змісту поняття “компетентність”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняна й зарубіжна педагогічна наука активно розробляє проблему шкільної компетентнісної освіти. Про це свідчать праці вчених Н. М. Бібік, С. П. Бондар, О. М. Дахіна,

І. Г. Єрмакова, І. О. Зимньої, О. В. Овчарук, О. Я. Савченко, С. Е. Трубачевої, А. В. Хуторського, С. Є. Шишова та ін.

У процесі аналізу позицій дослідників щодо осмислення суті поняття “компетентність” простежуються різні наукові підходи. Так, О. М. Дахін зазначає, що компетентність у певній галузі – це наявність у людини необхідних знань і здібностей, які дають змогу аналізувати, робити висновки й приймати ефективні рішення [2].

На думку британського психолога Джона Равена “компетентність – це специфічна здібність, яка потрібна для ефективного виконання конкретної дії в конкретній предметній сфері, що охоплює фахові знання, предметні навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії” [16, с. 6].

У дослідженнях Н. М. Бібік, О. В. Овчарук, Б. І. Хасана [2] компетентність розглядається як оціннісна категорія. Компетентність є ступенем, або рівнем здатності особистості ефективно діяти. За таким тлумаченням, оцінка компетентності повинна даватись відповідно до Державних стандартів середньої освіти і Критеріїв навчальних досягнень учнів.

За концепцією О. М. Дахіна, В. В. Краєвського, А. В. Хуторського, поняття “компетентність” є системним утворенням, що являє собою сукупність особистісних якостей учня (ціннісно-сміслових орієнтацій, знань, умінь, навичок, здібностей), які зумовлені досвідом його діяльності в певній соціальній і особистісно значущій сфері [2].

“Великий тлумачний словник сучасної української мови” подає таке трактування. *Компетентний* – 1) який має достатні знання в якій-небудь галузі, який з чим-небудь добре обізнаний, тямущий; який ґрунтується на знанні, кваліфікований; 2) який має певні повноваження, повноправний, повновладний [4, с. 445].

Н. М. Лавриченко визначає компетентність особистості “як психолого-соціальну якість, яка означає силу і впевненість, джерелом яких є відчуття

власної успішності та корисності. Компетентність сприяє усвідомленню особистістю власної здатності ефективно взаємодіяти з іншими” [15, с. 434].

У свою чергу, О. А. Кучер визначає компетентність “як загальну здатність особистості, яка характеризується наявністю конкретних умінь і навичок, що базуються на знаннях, ефективно здійснювати певну діяльність або реалізовувати певну функцію” [11, с. 235–236].

А. М. Богуш тлумачить компетентність “як комплексну характеристику особистості, яка вбирає в себе результати попереднього психологічного розвитку, знання, вміння, навички, креативність, ініціативність, самостійність, самооцінку, самоконтроль” [3, с. 3].

Компетентність гарантує, як зазначає О. Л. Кононко, “усвідомлення дитиною того, як слід себе поводити, щоб бути гармонійною, співзвучною з іншими, почувати себе в будь-якому товаристві комфортно” [9, с. 4].

Міжнародна комісія Ради Європи розглядає компетентність як загальні або ключові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові уявлення, опори або опорні знання [15].

Експерти країн Європейського Союзу трактують поняття “компетентність” як здатність застосовувати знання та вміння ефективно й творчо взаємодіяти в міжособистісних відносинах [8].

Згідно з означенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнення та освіти, компетентність містить набір знань, навичок і ставлень, що дають змогу особистості ефективно діяти або виконувати певні функції. Вона передбачає сукупність фізичних та інтелектуальних якостей і властивостей, необхідних людині для самостійного виходу з різних життєвих ситуацій, щоб створити кращі умови для себе в конструктивній взаємодії з іншими [8].

Компетентність означає наявність знань про різні аспекти життя людини, навичок творчого володіння інтелектуальним і фізичним інструментарієм [5]; характеризує повноту, достатність та адекватність здійснюваних дій [17].

Експерти програми “DeSeCo” визначають поняття “компетентність” як

інтегровану характеристику якостей особистості людини і рівня її підготовки до діяльності у певній галузі [13].

Виклад основного матеріалу. Поняття “компетентісна освіта” ґрунтується на практичному досвіді фахівців США та Європи і стало результатом численних спроб проаналізувати його, розробивши певну теоретичну, концептуальну основу.

Український науковець О. Локшина запропонувала періодизацію розвитку компетентісної ідеї в освіті, яка побудована на врахуванні як концептуального простору, так і практичної діяльності країн та міжнародної спільноти у її реалізації. Особливим при цьому, як вважає автор, є відсутність чітких меж між етапами – кожен наступний лише збагачував попередній новими ідеями та подіями. Так:

- перший етап (з 60-х років ХХ ст.) характеризується як час так званого “компетентісного руху” в освіті, що стартував у США та Європі у мовній, професійній і педагогічній освіті під впливом теорій біхевіоризму й когнітивізму;
- другий етап (з 90-х років ХХ ст.) – це час визнання важливості компетентностей на міжнародному рівні, їх поширення на середню освіту в рамках становлення ідеї неперервної освіти, дослідження природи ключових компетентностей;
- третій етап (ХХІ ст.) – початок трансформації національних систем освіти на компетентісні засади через модифікацію змісту освіти та систем оцінювання [12].

Вважається, що поняття “компетентність” було запроваджено у 1965 р. американським лінгвістом Н. Хомським у контексті теорії мови, зокрема, трансформаційної граматики [7, с. 14]. Природа мовних компетентностей досліджувалася лінгвістами С. Крашен, Р. Елліс, Д. Хімзом, Ю. Хабермасом та ін.

У педагогічній освіті на етапі компетентісного руху компетентності розглядалися з позиції біхевіоризму, детального аналізу поведінкових

аспектів професійних завдань та інструкціями щодо їх реалізації. Така деталізація, вважають вчені, негативно вплинула на розвиток самої ідеї компетентнісної педагогічної освіти у США, яка асоціювалась лише з оволодінням певною технікою викладання [12].

З 70-х років ХХ ст. в Європі під впливом когнітивізму компетентності поступово стали розглядатись як інтегровані здатності, необхідні для виконання завдань, які передбачали інтеграцію знань з окремих професій в цілісне знання про процес виробництва. Цим фактично було розпочато трансформацію освіти на компетентнісні засади [12].

З 90-х років ХХ ст. розпочинається пошук нових підходів до дослідження класифікації та добору ключових компетентностей в освіті. Вважається, що платформу для розбудови концепту ключових компетентностей було закладено у Всесвітній декларації про освіту для всіх “Назустріч базовим освітнім потребам”, затвердженій на Всесвітній конференції з освіти для всіх у 1990 р. У цій Декларації вперше на міжнародному рівні було акцентовано як ідею необхідності володіння у сучасному світі як переліком життєво важливих умінь (уміння читати, писати та говорити, лічити та розв’язувати задачі), так і базовим змістом освіти (знання, цінності та ставлення) [12].

Упродовж останніх десятиліть поняття “компетентність” стало все більше виходити на загальнодидактичний, загальнопедагогічний і методологічний рівні. Це пов’язано з його системно-практичними функціями та інтегративною міжпредметною роллю в загальній освіті.

Посилена увага до цього поняття зумовлена також рекомендаціями Ради Європи, що стосуються оновлення освіти. Так, 27–30 березня 1996 р. в Берні відбувся симпозіум у межах проекту “Середня освіта для Європи”, де в доповіді відомого британського фахівця у галузі історичної дидактики М. Стобарта (директора Департаменту освіти, культури і спорту Ради Європи) було відзначено: “Якщо ми хочемо дати підростаючому поколінню шанс досягти успіху, то важливо точно визначити основні знання,

“фундамент” компетентностей, якими повинні оволодіти учні, щоб підготуватись або до самостійного життя, або до отримання вищої освіти” [18]. При цьому Рада Європи визначила такі групи ключових (інтегрованих) компетентностей. До них належать: політичні, соціальні, міжкультурні, комунікативні, інформаційно-технологічні, здатність вчитися протягом усього життя.

Рада Європи цим групам ключових компетентностей надала особливого значення і рекомендувала навчальним закладам, особливо школам, формувати їх в учнів. Зазначені рекомендації Ради Європи в Україні було покладено в основу розробки “Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа)” (2000 р.) і “Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти” (2000 р.). Рада Європи визначила компетентність як мету і результат освітнього процесу, що сприяє ефективним діям особистості у життєвих та професійних ситуаціях.

Оскільки школа є тим основним соціальним інститутом, де формуються компетентності, науковці ввели поняття “освітня компетентність”. О. М. Дахін дає їй таке тлумачення: “Освітня компетентність” – здатність і готовність учня здійснювати складні культуродоцільні види діяльності, це – особистісна сформована якість” [2, с. 94].

Підхід до суті компетентності як сукупності особистісних якостей учня дає змогу оцінити ці якості, визначити їх природу і цінність для учня. Із такого трактування компетентності випливає важливий висновок: компетентність передбачає, що учень не засвоює окремо знання і вміння, а оволодіває комплексною процедурою, в якій для кожного виділеного напрямку присутня відповідна сукупність освітніх компонентів, що мають особистісно діяльнісний характер.

Дослідники В. В. Краєвський і А. В. Хуторський вважають, що в “комплексності” освітніх компетентностей закладена додаткова можливість подання освітніх стандартів у системному вигляді, які уможливають побудову чітких вимірів перевірки успішності їх засвоєння учнями. За

вимогами до рівня підготовки випускників освітні компетентності є інтегральними характеристиками якості підготовки учнів, які пов'язані зі здатністю цільового свідомого застосування комплексу знань, умінь і способів діяльності щодо певного міждисциплінарного кола питань [10, с. 9].

Важливою проблемою є визначення компонентів, які наповнюють поняття компетентності.

Компетентність включає когнітивний, емоційно-вольовий, комунікативний компоненти. Тому, розглядаючи компетентність, важливо враховувати не тільки те, що знає людина, і якими методами вона користується, але й те, що рухає її діями, які погляди вона поділяє, як вона реагує на різні ситуації, причому все це розглядається не окремо, а в цілому. Крім цього, компетентність – це ситуативна категорія, тому що виражається в готовності до здійснення будь-якої діяльності в конкретних життєвих ситуаціях. Зовнішня дійсність структурується відповідно до внутрішньої, а внутрішня, у свою чергу, відтворює вплив навколишнього середовища [14].

Проаналізувавши природу компетентностей, Дж. Равен виділяє такі її складові: когнітивні, афективні, вольові якості та досвід. Кожна складова зводиться до певних дій особистості, а саме: когнітивні – це знання, вміння, навички; афективні – настанова, емоції, стимул, цінності, ставлення; вольові – поведінкові зусилля, мобілізація енергії, настирливість; досвід – уміння братися й вирішувати справу, співпрацювати, успіх, задоволення від виконаної справи тощо [16].

Консультативна група російського документа “Стратегія модернізації змісту загальної освіти” наголосила, що поняття “компетентність” ширше, ніж поняття “знання”, “вміння” або “навичка”, оскільки включає їх (хоча йдеться не про суму). Це поняття інтегративне. Воно містить не тільки когнітивну й операціональну – технологічну складову, а й мотиваційну, етичну, соціальну і поведінкову [2, с. 98].

І. О. Зимня під складовими компетентності людини розуміє внутрішні, потенційні новоутворення: знання, уявлення, програми (алгоритми) дій,

системи цінностей і відносин [6, с. 8].

А. В. Хуторський пропонує складовими освітньої компетентності вважати сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (сміслових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня), необхідних для здійснення особистісно і соціально значущої продуктивної діяльності щодо об'єктів реальної дійсності [19, с. 62].

С. Е. Трубачева довела, що структура освітньої компетентності, крім перерахованих А. В. Хуторським, має містити ще один компонент – рефлексію результату [8, с. 54].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи наявність різних позицій щодо суті та структурних компонентів компетентності, можна зазначити, що компетентність – це інтегроване, комплексне утворення, яке має індивідуальний характер.

Компетентнісний підхід змінює цілі і вектор шкільної освіти: від передачі знань і умінь предметного змісту до виховання розвиненої особистості зі сформованими життєвими компетентностями.

Формування ключових компетентностей у молодих громадян школою є складним процесом, який визначається, передусім, національними особливостями, що включають освітні цілі, підходи до відбору та структурування змісту освіти та оцінювання результатів навчання.

Процес роботи в освіті України “за компетентностями”, як зазначає Н. М. Бібік, лише розпочався і потребує глибокого й різнобічного опрацювання [1, с. 19].

Список використаної літератури

1. Бібік Н. Компетентнісний підхід у презентації освітніх результатів / Н. Бібік // Школа першого ступеня: теорія і практика : зб. наук. пр. – Переяслав-Хмельницький, 2004. – Вип. 10. – 196 с.

2. Бондар С. П. Термінологічний аналіз понять “компетенція” і “компетентність” у педагогіці: сутність та структура / С. П. Бондар // Освіта і управління. – 2007. – Т. 10. – № 2. – С. 93–99.

3. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей: сутність та шляхи реалізації / А. М. Богуш // Дошкільне виховання, 1999. – № 6. – С. 3–5.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2001. – 1440 с.
5. Життєва компетентність особистості : наук.-метод. посібник / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова [та ін.]. – К. : Богдана, 2003. – 520 с.
6. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 8.
7. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании / И. А. Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 41 с.
8. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В.Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
9. Кононко О. Л. Стратегічна мета виховання – життєва компетентність дитини / О. Л. Кононко // Дошкільне виховання. – 1999. – № 5. – С. 3–6.
10. Краевский В. В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах / В. В. Краевский, А. В. Хуторской // Педагогика. – 2003. – № 2. – С. 3–10.
11. Кучер О. А. До проблеми формування громадянської компетентності випускників загальноосвітньої школи / О. А. Кучер // Матеріали Першої міжнародної соціально-педагогічної конференції, м. Луцьк, 26-27 квітня 2006 р. – Луцьк, 2006. – С. 235–237.
12. Локшина О. І. Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: теорія і практика (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.):

монографія / О. І. Локшина. – К.: Богданова А. М., 2009. – 404 с.

13. Миллз Роджер. Компетенции : справочник / Роджер Миллз; пер. с англ. Т. Пташная. – М. : НИРРО, 2004. – 125 с.

14. Павлютенков Є. М. Орієнтуватися на життєву компетентність людини. Школа життєтворчості особистості : наук.-метод. зб. / Є. М. Павлютенков ; [ред. кол. В. М. Доній, Г. М. Несен, І. Г. Єрмаков та ін.]. – К. : ІСДО, 1995. – 480 с.

15. Педагогічні соціалізації: європейські обриси. – К. : ВІРА ІНСАЙТ, 2000. – 444 с.

16. Равен Джон. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Джон Равен ; [пер. с англ.]. – М. : Когито-Центр, 2002. – 396 с.

17. Растенников А. В. Рефлексивное развитие компетентностей в совместном творчестве / А. В. Растенников, С. Ю. Степаньев, Д. В. Ушаков. – М., 2002. – 176 с.

18. Совет Европы // Ключевые компетенции для Европы : симпозиум, Берн, Швейцария, 27–30 марта 1996. – Дос. DECS (ES) Sec (96) 43.

19. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 3. – С. 60–62.